

fölszabadító érzést, amint rájössz, hogy nemcsak egyedül te vagy hajlamos a bűnre, szégyenletes dolgok elkövetésére.

ÖT SZÁL TULIPÁN

Öt szál tulipánt vettem. Nagyon szeretem ezt a virágot. Nálunk eddig csak tavasszal árulták. Csunyácskát, cserepeset, erővel növesztetet télen is. Ez a vágott, amit most árulnak, pompás, olyan, mintha kint a szabadban, a napon nyíltot volna. Talán repülőgépen hozták Hollandiából. Elég drága, nyolc dinár szála.

— Csak az a baj — mondom a virágárus asszonynak —, hogy nagyon hamar elnyílik.

— Dehogyan! Alkalmas helyen kell tartani, akkor nagyon sokáig szép marad.

— Alkalmas helyen? Hol?

— A központi fűtést nem szereti. Ott hamar lekonyul, elhervad. De ha mégis olyan szobája van, hagyjon az ablakon mindig egy kis rést. Éjszakára meg, ha nem fagy, tegyék ki az erkélyre.

Megfogadtam a tanácsát. Az öt szál tulipánt a nagy szobába tettük egy vázába. Az ablakot pedig nem is csak egy kis résnyire, hanem még jobban kinyitottuk. Emiatt nem lehetett a szobában tartózkodni. Hideg volt. De a virágnak épp ez a hőmérséklet felelt meg a legjobban. Meghoztuk érte ezt az áldozatot.

Három-négy napon át csak beleskelődtünk a nagy szobába. Bol-dogan állapítottuk meg, hogy a tulipánok pompásan tartják magukat. Még az ötödik napon is olyan üdék és virulók voltak, mintha akkor szakították volna le őket.

Vajon megéri-e a hatodik reggelt is? Már valósággal aggódtunk értük. Teljesen hozzánóttek életünkhöz.

Eliramló életünkhöz virágéletükkel.

SZERKESZTŐI KOMMENTÁR

(*Leírásgyakorlatok — a megfigyelés dicsérete*) Németh István huzamosabb ideje közli már a Magyar Szó vasár-napi irodalmi mellékletében, *Esti jegyzetek* címszó alatt, rövid, műfajilag

nehezen meghatározható *kisnovelláit*. Első pillantásra az írói kézügyesség, vagy még inkább a könnyen elillanó első benyomások, élményjelek megör-zését szolgálják csupán ezek a kis írások; látszólagos igénytelenségük szem-betűnő. Ezt látszik bizonyítani a kis-novellák változatossága, hiszen a lírai

pillanatfelvételtől (*Tél*), a helyzetjelentésekre emlékeztető, szociográfiai leírásokig (*Kocsmák utcája*) terjed az írások tematikai spektruma, magába foglalva a véletlen találkozásokat (*Édesalma*), a nosztalgikus visszaemlékezéseket (*Csillagok húsége*), szatirikus arcképeket (*Két világ, Szürke*), sőt az esszéisztikus gondolatmeneteket is (*Rajz — keretben*). Minden irányba tágítható tehát ez a forma, és bárhol kiköthet; az egyedi eseteknél éppúgy, mint az általánosítás szándékánál; s bármiből kiindulhat, konkrét élettényből, a mindennapok dokumentumaiból éppúgy, mint a kitalálás, a tiszta fikció és képzelet játékaiból. S az anekdotától a szatírára át egészen a prózavers jegyeiig mindent magára ölthet. Semmi sem idegen a kisnovellának Németh István-féle írói interpretációjától.

S mintha egyetlen összefoglaló, egybefűző vonást sem ismerhetnénk fel közöttük, változatosságuk a kisnovellák lényegévé vált. Nyilván itt meg is lehetne állni. Hiszen ezzel a lényeges vonással az egész írói vállalkozást definiáltuk. De ha megállnánk ennél a pontnál, kétségtelen lenne, hogy — bármilyen pontosan írunk is le egy irodalmi jelenséget — a fontos körülményekről mégis megfeledeztünk,

elsősorban arról, hogy ezek az írások nem az írói műhely forgácsai, mert nem részlegések, nem valami nagyobb és összetettebb írói vállalkozás előzményei, vagy esetleg az ilyen vállalkozásról való lemondás alibije,

másodsorban arról, hogy Németh István ezekben az írásokban nem az egy- vagy félperces novellák divatjának hódolt be, hiszen semmit sem utánoz, senkire sem kíván hasonlítani, még az ugyancsak dívó aforizmás írásmódot sem követi,

hanem egy sajátos, írói természetéből, világlátásából, eddigi gyakorlatából *egyenesen* kikövetkeztethető prózai műfajt alkotott ki, mellyel már huza-

mosabb ideje foglalkozik és amelyben felismerte mind az önkifejezés, mind pedig az alakítás irodalmi lehetőségeit. Nem állhatunk meg tehát az első benyomásoknál, nem elégedhetünk meg a közvetlenül kitapintható leírásával és értelmezésével. Közelebb kell hajolni Németh István kisnovelláihoz.

A *Zsebtűkör* (1973) riportjaiban Németh István jelezte már, hogy hétről hétre, néha hétközben is megjelenő zsurnalisztikája nemcsak a megjelenés napjának szól, legalábbis zömében nem, hanem többre hivatott, arra is, hogy függetlenül a mulandó újságkeretektől élethelyzeteket és életformákat, emlékeket és jelenségeket, arcképeket és tárgyakat mentsen át a lehetséges megmaradás lapjaira, ha pusztán jelzéseként, akkor is. Erre az átmenetre azonban csak a megírás többletének következtében kerülhet sor. Maga a jelenség, a tárgy, az arc, az emlék, bármilyen jelentős, fontos, sokatmondó is az adott pillanatban, lényegében mulandó és esendő. S bármilyen pontosan rögzíti is mindezt a mindennapokra odafigyelő újság, a pusztán regisztrálással megmenteni nem tudja, még akkor sem, ha a tényeknek megfelelően, maximálisan pontos leírást nyújt. Németh István riportjainak, tárcáinak, helyzetleírásainak, jelentéseinek nem a pontos regisztrálás, hanem éppen a megírás többletének következtében sikerült a lehetetlen, a romba dőlő tanyák írói helyreállítása, az eltűnt életformák, a kikopott mesterségek megőrzése, az arcképek és életutak kiragadása a megsemmisítő, törvényszerű mulandóságból. De a megírás többlete nem, vagy csak részben az újságírás követelménye és törvénye. S talán nem is az újságíró feladata, hogy kilépjen a regisztrálás feladatköréből. Németh István azonban, amikor riportot ír, nem tehet másként. Mert számára nemcsak a regisztrálás az alapvető feladat, bár kétségtelenül megkerülhetetlen, mert regisztrálás nélkül egyszerűen

nincsenek újságíró műfajok, hanem a megírás a legfontosabb, az a mód- (szer), ahogyan regisztrál, ahogyan a mindennapok életét szavakba fogja. Az írói eljárás, az *írásmód* a feltétel arra, hogy a regisztráláson túlmenően a dolgokat és jelenségeket a megőrzés eszközeivel és szándékával nevezze néven.

Kivételes nehézségekkel küzd meg eközben, mert nemcsak a tárgyat látja maga előtt, a megnevezendőt, hanem a megnevezés eszközeit is: a *nyelvet* elsősorban.

A nyelvi anyagot formálja Németh István, amikor riportot ír. Legjobb riportjaiban ezért kerül a regisztrálás és a pusztán tényközlő leírás helyére a *kifejezés*, melynek már nem egyszerűen a látott, a jelenség, a tárgy utánzása a célja és feladata, hanem a látott valóságdarab megalkotása, teremtése. Valószínűleg vannak felismerhető megfelelői Németh István riportjainak, de azok aligha ismerhetnek ezekben az írásokban magukra, mert az írás — a maga törvényei szerint — teremtette meg őket, már nem abból az ismeretanyagból, amit ők önmagukról tudnak, vagy mi tudunk róluk, hanem a nyelvi anyagból, melyben megvan az a képesség, hogy a látható helyére egy új világot állítson, az írás világát. Ez eltávolodás a tárgytól, ugyanakkor azonban a tárgy létének és lényegének teljesebb megismerése is egyúttal. S ha az írás így konstituálódik, akkor el-tűnhetnek a források — romba dőlhetnek a tanyák, és kiveszhetnek a mesterségek —, az írás mégis teljes valóságukban őrzi meg őket. S ez — a legjobb riportok esetében — több is, mint a tárgy egyszeri és egyedülálló tárgyléte.

Ezen a ponton csúsznak át Németh István riportjai az *irodalmiság* köréibe, s innen, ennek a folyamatnak a távlatából vezethet út a kisnovellák megértése felé is. Mert a kisnovellák ugyanazt a valóságanyagot forgatják,

mint a riportok, csakhogy bennük hangsúlyozottabb formában jut kifejezésre ez az átalakulás, vagy más szóval a valóságteremtés irodalmi folyamata. A tél és a „hóvilágosság” élménye, a cselédsors emléke és az ösökre való visszakérdezés, az „Eliramló életünkhöz virágéletünkkel” kötődő öt tulipán már az irodalom (nyelvi) eszközeivel teremtett valóság, mégpedig teljes valóság és nem olyan valóságdarab, amint a kisnovellák eseményvilága az életben lejátszód(hat)ott. Nem mutatkozik meg minden írásban az irodalmiságnak ez a legkézenfekvőbb jele, különösképpen azokban nem, amelyekben túlságosan leköti még az írói eljárást a közvetlen élmény, a megélt anyag. Leginkább a szatirikus éllel fogalmazott írások (*Visszatérés, Hogy vagyunk, hogy vagyunk*, de a *Két világ* is) mutatják meg az irodalmiság hiányát, mert ezekben az írói irányzatosság — nyilván a riportírás visszahatásaként — a nyelvi kifejezés megformálásáról a pusztá információt leadása felé fordította az írói figyelmet.

Még egy fontos körülményre mutat rá az irodalmiság visszaszorítása az informálás (vagy regisztrálás) pontosságával szemben. Arra, hogy a kisnovellák világa azonos (lehet) ugyan a riportok világával, s anyagát ugyanonnan szerezheti, de amikor novellaként jelenik meg, le kell mondania a riportanyaghoz való kötöttségeiről, egyszerűen el kell szakadnia meghatározó forrásaitól. Ahol megtörténik ez az elszakadás, ahol a novella s kifejezés eszközeivel önállósodik, s elsősorban saját törvényét követi, nem a külvilágét, ott beszélhetünk valóban irodalomról s ott vehetjük számba Németh István kisnovelláinak esztétikai értékeit. Persze, hangsúlyozni kell, ennek a folyamatnak a végeredménye nem egy mindentől elvonatkoztatott és minden társadalmi s történelmi összefüggéstől megfosztott „esztétikai tárgy”, hanem éppen ellenkezőleg,

olyan irodalmi alkotás, mely a legközvetlenebbül, mert a teljesség igényével sajátítja el számunkra magát a valóságot, a történelmet. Ez az irodalmi folyamat ugyanannak a különös, s e kisnovellák között talán a legizgalmasabb lélektani jelenségnek a megfelelője, amit Németh István a *Csillagok hűségében* fogalmazott meg: amikor az ember a szülőfalujában téved el, s azután, éppen az „eltévedés”, tehát a szülőfaluhoz kötő legközvetlenebb szakadása következtében, egyszerre, az igazi megdöbbenés és ráismerés pillanatában — amikor a csillagok állása éppolyan lesz, mint a gyermekkori nyári éjszakákon volt —, akkor a szülőfalu teljes valóságában, az összefüggések és viszonyok teljes hálózatában mutatkozik meg előttünk. Így ismerünk rá annak igazi valóságára, amiről azt hittük, már semmiféle meglepetést nem tartalmaz a számunkra. Így fedezi fel az irodalom is a valóságot, újrateherelve, átalakítva, a maga törvényei szerint rendezve el a valóság darabjait.

Az irodalmiság ilyen megvalósulásának — kivételes — pillanatát fogalmazza meg, metaforikusan, az *Édes-*

alma, az emlékezés homályából a felismerésig el sem jutó beszélő-hősnének szavaival, amikor az édesalma íze a görcsös zokogásig tárja fel a novella-hős előtt egész életét, gyermekkorával és jelenével együtt, sokkal teljesebben és sokkal reálisabban valami minden részletre kitekintő életrajznál. A teljes életrajzot helyettesíti a pillanat, de ez a pillanat több is az életrajznál: *irodalom*. Németh Istvánnak nem sikerült minden írásában elérnie ezt az utóbb emlegetett két novellában látható értékszintet, de elbeszélői eljárásában megvan a lehetőség e szint tartósítására, s nyilván teljesen mindegy, hogy milyen formában — az alig néhány mondatos kisnovellában vagy tervezett regényében — valósul majd meg ez az összetett, sok nehézséget tartalmazó írói feladat. És ez az értékszint fűzheti egészen szorosán egymáshoz ezeket a formai szempontból és témaköreikben sokszor egymásnak ellentmondóan *változatos* írásokat, amint hogy éppen ez tüntetheti el az esetlegesség, a véletlenszerűség látszatait.

B. J.